

Szakpolitikai ajánlás

a Biztos út a magyar munkaerőpiacra?! című kutatás alapján

Készítette: Dél-Alföldi Regionális Társadalomtudományi Kutatási
Egyesület, Szeged, 2009.

A Projekt az Európai Unió Integrációs Alapjának támogatásával
valósult meg

EURÓPAI INTEGRÁCIÓS ALAP

Tartalom

A kutatás bemutatása	4
A Dél-Alföldi Régió helyzete harmadik országbeli lakosok szempontjából	5
A négy azonosított törésvonal	6
A társadalmi tőke mint munkaerőpiaci integrációt elősegítő tényező és növelésének eszközei.....	7
Az oktatás területe.....	11
Összegzés	17

„A társadalmi integrációt és a munkaerő-piaci integrációt nem lehet egymástól elválasztani, a munka nemcsak a megélhetés eszköze, hanem az elismerés, a megbecsülés, a társadalom életében való részvétel egyik fontos eleme is. Ugyanakkor tartósan munkaképes, „versenyképes” állapotban csak az önálló életvitelre képes, személyiségében kiegyensúlyozott, ismeretek és készségek terén megfelelően felkészült, támogató családi és társadalmi környezetben élő, és a munkaerejét regenerálni tudó ember lesz.” *Európai Szociális Alap*

A kutatás bemutatása

A Biztos út a Magyar munkaerőpiacra! című kutatás célja a Dél-Alföldi régióban élő, harmadik országból legálisan érkezettek és tartózkodók munkaerőpiaci helyzetének a felmérése volt, illetve a sikeres munkaerőpiaci integráció feltételeinek a feltárása. A kutatás keretében elvégeztük a releváns szakirodalmak feldolgozását, a jogszabályi környezet áttekintését illetve készítettünk egy empirikus kutatást a közvetlen célcsoport és alkalmazóik körében.

Kutatási projektünk a harmadik országok azon állampolgárainak munkaerőpiaci integrációját kívánta segíteni illetve vizsgálni, akik három hónapot meghaladó tartózkodási jogcímmel rendelkeztek, és jogszerűen tartózkodtak a Magyar Köztársaság területén.

Az Integrációs Alap személyi hatálya alá tartozó állampolgárok közül projektünk közvetlen célcsoportja a Dél-Alföldi Régióban tartózkodó

harmadik országokból (különös tekintettel a Szerbia, Koszovó és Bosznia területéről) érkezettek, valamint az őket foglalkoztató, foglalkoztatni szándékozó cégek.

A Dél-Alföldi Régió helyzete harmadik országbeli lakosok szempontjából

A Dél-Alföldön körülbelül 8300 harmadik országból származó állampolgár él, közülük is 4500-an Szegeden. A régió megyéi heterogén képet mutatnak a harmadik országbeliek területi eloszlása alapján: Békés megyében csupán körülbelül 200-an élnek, mely szám az országban az egyik legalacsonyabb. Bács-Kiskun Megyében körülbelül 2000 harmadik országbeli él, közülük azonban csupán kevesen laknak a megyeszékhelyen, többen élnek a megye déli részén a kisebb városokban. Csongrád megyében a harmadik országbeliek lélekszáma 5500 körülire tehető, közülük a legtöbben Szegeden élnek, és szerb állampolgárok. A szegedi aránya a harmadik országból származóaknak az országos átlag több, mint négyszerese. A kutatás területén, a vizsgált régióban tehát nagy számban élnek a célcsoportba tartozó személyek. (Forrás: MTA ENKI)

A négy azonosított törésvonal

A kutatás során vizsgált populációnk esetében sikeresen azonosítottunk négy törésvonalat a munkaerőpiaci integráció és szolidaritási hálózati tagság alapján. Elmondható, hogy: (1) akik régebb óta tartózkodnak hazánkban, nagyobb eséllyel vannak állásban, illetve a tagjai nagy szolidaritási hálózatoknak, amelyek védelmet nyújthatnak számukra. A (2) magasabb végzettségűek esetében is fennáll a munkaerőpiaci integráltság lényegesen nagyobb esélye, illetve egyféle szolidaritási hálózatbeli védettség, amely egyfelől a munkatársak és a vezetők által alkotott hálózat, illetve a munkavégzés esetenként nemzetközi jellege miatt feltételezhető. A munkáltatók általában ragaszkodnak a magasan kvalifikált, tapasztalatokkal rendelkező külföldi munkavállalóhoz, akiknek a feladatát sok esetben nehéz lenne magyar kollégáknak delegálni. A (3) saját családi vállalkozásokban dolgozók is képesek voltak az elhelyezkedésre, illetve esetükben a rokoni szálak és az erős kapcsolatok azok, amelyek szolidaritási kapcsolatokat jelentettek, és megóvhatják az érintetteket a bajtól illetve segíthetik munkaerőpiaci integrációjukat. A (4) nyelvtudás fontosságát ebben az esetben is megemlíthetjük, hiszen a határon túli magyar harmadik országbeli állampolgárok esetében a megfelelő nyelvtudás biztosította, hogy hozzáfértek az informális társadalmi hálózatokhoz amely által társadalmi tőkéhez juthattak. Az így megszerzett társadalmi tőke nagyobb mértékű volt, mint a magyarul nem tudóké, és elősegítette munkaerőpiaci integrációjukat.

A társadalmi tőke mint munkaerőpiaci integrációt elősegítő tényező és növelésének eszközei

A társadalmi tőke, mint erőforrás illetve összekötő kapocs nem csupán az egyének szintjén értelmezhető, illetve értelmezendő, hanem a közösségek, csoportok, networkök, azaz a társadalmi hálózatok különböző szintjein is. A társadalmi tőke magas szintje a közösségeken belül kooperációhoz vezet, és normák kialakulását eredményezi. Az így kialakult normákat különféle módokon nevezzük meg. Ezen normákra példa az úgy nevezett polgári erényeknek az egyének szintjén, illetve a közbizalomnak a társadalmi csoport szintjén történő kialakulása Európában és az Egyesült Államokban is. Egy erkölcsös, erényeken alapuló, bizalomra épülő társadalom esetében alapkövetelmény, hogy a tagjai is betartsák azokat az alapszabályokat, amelyeket a csoportjuk, illetve networkjük meghatározott, különben kizáródnak abból. A társadalmi tőke közösség és közösségi normaképző dimenziója kiemelt fontosságú a harmadik országbeli személyek magyar munkaerőpiacra jutása szempontjából, illetve a kedvezőtlen külső körülmények kezelése kapcsán. Azok a külföldiek, akik be tudnak lépni a társadalmi közösségekbe, illetve megismerik és adoptálják az azok által elismert normákat nagyobb eséllyel jutnak lehetőségekhez a munka világának területén is.

A társadalmi tőke egyik legfontosabb eleme a bizalom dimenziója. A kölcsönös bizalom, azaz az emberek egymásba vetett bizalma minden fél számára előnyös lehet. A közbizalom egy normális társadalmi rend alapja kell, hogy legyen, nélküle nehezen képzelhető el a társadalmi élet. A gazdasági

szervezetek és szereplők közötti bizalom pedig a globális világgazdaság működésének előfeltétele, a megléte pedig gazdasági növekedést eredményez. A társadalmi tőke szintjének esetleges csökkenése természetesen azonnal megmutatkozik mindhárom korábban említett bizalmi dimenzióban. Ha kiemeljük a gazdasági dimenziót, és arról szeretnénk egy fontos állítást tenni, elmondhatjuk, hogy a társadalmi tőke szintjének csökkenése ebben a dimenzióban a legtöbb esetben konkrét és megfogható anyagi veszteségekhez vezet. A társadalmi tőke magas szintjének megléte tehát elengedhetetlen a Magyarországon élő harmadik országbeliek társadalmi és munkaerő-piaci integrációja szempontjából. A bizalmi hálózatokba belépni képes személyek gazdasági sikereket érhetnek el, míg a belépni képtelenek kizáródnak azokból.

Egy másik kulcsdimenzió az azonnali viszonzás reménye nélküli reciprocitás dimenziója. Ha reciprocitásról beszélünk, elsősorban a szimmetrikus reciprocitásra gondolhatunk. Magas szintű társadalmi tőke esetén a reciprocitás aktusa során a viszonzást nyújtó személy változhat, illetve a viszonzás ideje egy későbbi időpont lehet. Ahhoz, hogy munkát illetve állást szerezzenek, a harmadik országbeliek be kell, hogy kerüljenek ilyen jellegű reciprocitáson alapuló közösségekbe. A közösség lehet harmadik országbeliek által fenntartott, illetve a befogadó társadalom által fenntartott. Az első esetben nem olyan lényeges az interkulturális érintkezés a befogadó társadalommal, a másodikban azonban elkerülhetetlen.

A családi élet, a fizetett munka és a közösségi élet minden formája az ember életének a része. Hogy sikeres egyensúlyi helyzetet teremtsünk az élet

különböző részei között, fontos, hogy időt és más erőforrásokat rendeljünk mindegyik területhez. Az egyensúly ilyesfajta elvesztése, azaz ha az emberek döntéseik során egy területet előnyben részesítenek egy másikkal szemben, gyenge közösségi tetteket és bevonódást implikálnak, vagy más esetben egyáltalán semmilyen. A társadalmi kapcsolatok és az emberek közti viszonyok, tapasztalatok is részesei a közéleti és a magánéleti területek fejlődésének, valamint a társadalmi tőke valamilyen formája megteremtését segítő eredményeknek. A harmadik országbeli állampolgárok esetében nem az egyensúly megbomlásáról, hanem annak hiányáról beszélhetünk. A teljesen új környezetbe belépett külföldiek meg kell, hogy teremtsék az amúgy társadalmi normákon alapuló egyensúlyt életükben. A felmerülő nehézségek azonban ezt korlátozhatják.

A családon belül alakulnak ki az első ún. „erős kötések”, amelyek az egyén közvetlen kapcsolataival kötődnek, így a családtagokkal és barátokkal, fenntartásuk pedig sok energiát emészt fel. Az ilyen jellegű kapcsolatok fontosak és hasznosak, ám fenntartásuk költséges, míg a felszínebb kapcsolatok gyenge kötése nem igényelnek nagy energia-befektetést a fenntartásukhoz, és szintén hasznosak lehetnek tulajdonosaik számára. A társadalmi tőke elmélet felhasználásával elmondható, hogy a gyenge kötések akkor hozhatnak pozitív hatásokat birtokosaik számára, ha a társadalomban a bizalom szintje magas, és ezáltal a hálózatokon keresztül működő szolidaritás és reciprocitás nagymértékben kiterjeszthető, a veszteségtől való félelem érzése nélkül.

A család szerepe célcsoportunk estében kétrétű: amennyiben teljes család együtt költözik hazánkba, az általa termelt társadalmi tőke munkaerőpiaci integráció szempontjából nem feltétlenül jelentős, hacsak az érintett személyek nem a családi vállalkozásban dolgoznak. A hazánkban létrejött vegyes családok munkaerőpiaci integráció szempontjából jelentősebb lehet, amennyiben ahhoz hozzácsatolódik a családtagok kapcsolatrendszere is.

Magyarországon az önkéntes szervezetekről elmondható, hogy a magánszemélyek által alapított egyesületek és alapítványok jelentős szerepet játszanak a társadalom életében. A rendszerváltás után a szervezetek számának növekedése nagymértékű volt, napjainkra azonban beállt évi 3–4 százalékos szintre. Az önkéntes szervezetek összekapcsolt társadalmi hálózataival átszőtt Európa létrejötté fontos az európai integráció jövője szempontjából is. Véleményünk szerint bármilyen önkéntes társuláshoz való tartozás alapeleme a társadalmi tőke fejlődésének. Ez fokozottan igaz célcsoportunkra, akiknek társadalmi tőkéjük növelése és társadalmi integrációjuk erősítése kell, hogy a legfontosabb céljuk legyen, munkaerőpiaci integrációjuk elérése érdekében.

Az oktatás területe

A rendszerváltás óta dinamikusan növekszik a Magyarországon tanuló külföldi állampolgárok száma: az 1995 óta nyilvánosságra hozott minisztériumi statisztikák szerint a kiinduló, közel 5000 fős létszámhoz képest egy évtized alatt több, mint 12000 főre növekedett a közoktatásban érintett tanulók száma. Közel kétharmaduk a szomszédos országokból származik, a többiek többségük európai országbeli, illetve a távol-keleti régióból érkezett. A jellemzett célcsoporthoz tartozó tanulók többsége magyar anyanyelvű, ám a Magyarországon tanuló külföldiek összességében több mint negyven nyelvet tekintenek anyanyelvüknek.

A magyar közoktatási rendszerben migráns háttérű tanulónak minősül az a nem magyar ajkú külföldi állampolgár, akinek felvételéről a nevelési, oktatási intézmény vezetője a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. Törvény 110. § 1-4 pontjában foglalt rendelkezések alapján döntött.

110. § (1) A nem magyar állampolgár kiskorú akkor válik óvodai ellátásra jogosulttá, illetve akkor tanköteles Magyarországon, ha

- a) menedékjogot kérő, menekült, menedékes,
- b) a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvény szerint a szabad mozgás és tartózkodás jogát Magyarországon gyakorolja,
- c) a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvény hatálya alá tartozik, és bevándorolt vagy letelepedett jogállású,

illetve a Magyar Köztársaság területén való tartózkodásra jogosító engedéllyel rendelkezik.

(2) A feltételek meglétét a tanuló nevelési-oktatási intézménybe történő felvételénél igazolni kell.

(3) Ha a Magyar Köztársaság területén való tartózkodás ideje

a) az egy évet nem haladja meg, a szülő kérésére,

b) az egy évet meghaladja, e törvény erejénél fogva válik a gyermek tankötelessé.

(4) A nem magyar állampolgár mindaddig, ameddig megfelel az (1) bekezdésben meghatározott feltételeknek, az óvodai nevelést, és - amennyiben tankötelessé válik - az iskolai nevelést és oktatást, a kollégiumi nevelést, a pedagógiai szakszolgálatokat a tankötelezettség fennállása, továbbá a tankötelezettség ideje alatt megkezdett és a tankötelezettség megszűnése után folytatott tanulmányok alatt a magyar állampolgárokkal azonos feltételekkel veheti igénybe.

Bár a jogszabály egyértelműen meghatározza, hogy a szükséges feltételek megléte esetén a nem magyar állampolgárok magyarországi tanulmányai és a külföldön megkezdett tanulmányok magyarországi folytatása a magyar állampolgárokkal azonos feltételekkel szerint valósítható meg, a DARTKE Egyesület „Biztos út a magyar munkaerőpiacra?!” című kutatásának eredményeiből is kitűnik, hogy a Magyarországon élő harmadik országbeli állampolgárok társadalmi-gazdasági integrációját az oktatási integráció

nehézségei is megnehezítik. Az említett populáció tagjai a közoktatás szintjén elsősorban közvetetten, a gyermekeik révén érintettek, a felsőoktatás szintjén pedig akár közvetlenül is releváns számukra a probléma.

A közoktatási integráció során a leggyakrabban tapasztalt problémák:

- kommunikációs nehézségek,
- a magyar nyelvtudás hiánya, vagy alacsony szintje
- kultúraközi eltéréseken alapuló kommunikációs problémák
- magyar, mint idegen nyelv tanításának nehézségei
- A származási és befogadó ország tantárgyi rendszere és követelményei közötti különbség.
- előzetes ismeretek, kompetenciák eltérései, hiányosságai
- a tanulók hozott tudásának felmérése, a kompatibilitás meghatározása
- a multikulturális szemlélet hiánya az oktatási-nevelési intézmények munkatársai körében
- innovatív pedagógiai módszerek használatának hiánya
- az iskola stakeholdereinek tagjainál tapasztalható előítéletes megnyilvánulások, diszkriminatív cselekedetek
- szociális beilleszkedés nehézségei
- a családi, esetenként a korábbi intézményi szocializációs folyamatok különbségei, sajátosságai

Az említett problémák fokozottan jelentkeznek a különösen veszélyeztetett migráns gyermekeknél és tanulóknál – például az Európán kívüli országból érkezettek egy részénél.

A felsőoktatásban közvetlenül vagy közvetetten érintett harmadik országbeli állampolgárok a közoktatásban tapasztalható integrációs nehézségekről mind mennyiségi, mind minőségi szempontból kisebb mértékben számoltak be, ám további elemként megemlézték a bolognai folyamat filozófiájával összhangban álló tapasztalataikat: szükség lenne a felsőfokú képzések átjárhatóságának egyszerűsítésére.

A nyilvánvaló különbségek ellenére egyértelmű, hogy Magyarországon a harmadik országból érkezett tanulók oktatásnak, illetve az oktatási rendszeren keresztül vezető társadalmi és majdani gazdasági integrációjának a sikerét a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók oktatási integrációja során szerzett tapasztalatok és támogató rendszerek adaptálásával lehet leginkább biztosítani.

A magyar közoktatásban a 2003/2004. tanév óta egyre nagyobb hatékonysággal, egyre több tanulót elérve működtetett Integrált Pedagógiai Rendszer, illetve integrációs és képesség-kibontakoztató felkészítés pedagógiai- és társadalomfilozófiája, valamint támogatási rendszere a harmadik országból érkezett tanulók oktatásának a problémáit is jelentősen mérsékelné. Mivel az Integrált Pedagógiai Rendszer pedagógiai tartalma – a tudatos integrációs stratégia kialakítása, az együttműködési-partnerségi hálózatok kialakításának igénye, a tanulást-tanítást segítő eszközrendszer elemei – a harmadik országból érkezett tanulók beilleszkedésének támogatása szempontjából is releváns, sőt kívánatos, így szükséges lenne az integrációs és képesség-kibontakoztató felkészítés támogatását kiterjeszteni a harmadik országból érkezett tanulókra, a 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet

39/D. és 39/E. § célcsoportjának kiterjesztésével. (Természetesen nem összemosva a halmozottan hátrányos helyzetű tanuló kategóriáját a migráns háttérű tanulók kategóriájával.

Természetesen alapvető fontosságú kérdés, hogy a pedagógusképzésben jelenjen meg migráns tanulók oktatásával kapcsolatos kompetenciakör. A gyakorló pedagógusok, illetve az oktatási rendszer érdekhálójához tartozó szakemberek, szakapparátusi dolgozók releváns kompetenciafejlesztése szintén szükséges. A bevált európai gyakorlatok adaptációján és elterjesztésén túl a saját fejlesztésű interkulturális pedagógiai módszertani rendszerek és gyakorlatok továbbfejlesztése és disszeminációja is központi támogatást igényel. Mindezen innovációk, illetve a magyar, mint idegen nyelv oktatásában szerzett tapasztalatok átadásában referenciainstítúciós hálózat szervezése szükséges a módszertani disszemináció érdekében. Ezen folyamat során természetesen nemcsak az oktatási rendszer intézményeinek, hanem a civil szféra releváns szervezeteinek és programjainak a támogatása is elengedhetetlen – elsősorban a célcsoport tagjainak elérése és társadalmi integráció szempontjából.

Andragógiai szempontból kívánatos lenne – a felsőoktatási helyzethez hasonlóan – a magyar, mint idegen nyelv oktatásának professzionalizására és kiterjesztésére szolgáló programok támogatására, valamint a kulturális mediátor képzés megerősítésére. A kulturális mediátor szakemberek ugyanis mind a közoktatási és felsőoktatási rendszerben tanuló harmaduk országbeli fiatalok képzésében, mind a felnőttek átképzésében jelentős támogatást tudnak nyújtani, s ezzel a munkaerőpiaci elhelyezkedésüket tudják

megkönnyíteni. Nemcsak a munkaerőpiaci szempontból releváns képzések, kompetenciaterületek kiválasztásában, sikeresen megszerzésében, az álláskeresésben, hanem a hosszú távú foglalkoztatásban is szükség lehet ugyanis támogató szakemberek munkájára – mind a munkaadók, mind a munkavállalók megsegítése szempontjából.

Összegzés

Összességében szakpolitikai javaslatunk lényege, hogy a legfontosabb, hogy segítenünk kell a hazánkba érkező külföldiek társadalmi tőkéhez jutását. A magasan kvalifikált és tapasztalattal rendelkező külföldiek kiinduló társadalmi tőke szintje magas. A régebben itt lévők és családi vállalkozásban dolgozók mindenképpen bizonyos fokú társadalmi tőkéhez juthatnak. A magyar (vagy esetleg angol) nyelven beszélők képesek részt venni a közösségi életben. Azonban a folyamatot nem szabad kontrollálatlanul hagyni, érdemes lenne bizonyos lépéseket tenni az oktatás és felnőttoktatás, illetve informális és formális közösségi élet területein a hazánkban élő harmadik országbeli állampolgárok társadalmi és munkaerőpiaci integrációja érdekében.

Nem mehetünk el szó nélkül a társadalmi tőke hiánya mellett: a társadalmi hálózatokban és folyamatokban részt venni kiemelt fontosságú. A társadalmi hálózatokból kirekesztődött emberek a fizikai lét peremén, hajléktalanként tengetik mindennapjaikat. Fokozottan veszélyezteti ez a hazánkban tartózkodó harmadik országbeli külföldiek egy részét, akik nem tudnak részt venni a társadalmi életben, ezáltal nem tudnak társadalmi tőkéhez jutni és azt növelni.

Külső kezdeményezések és eszközök bevonásával kell törekedni arra, hogy lehetővé tegyük a hazánkban élő harmadik országbeli embereknek, hogy ne rekesztődjenek ki a társadalmi életből. Szükség van nyelvtanfolyamokra, nyelvoktatásra. Olyan civil szervezetek támogatására, amelyek a harmadik országbeliek integrálódásának segítségét tűzték ki célul. Támogatni kell a harmadik országbeliek által létrehozott szervezeteket, és az olyan

közösségeket, amelyek képesek és készek integrálni a célcsoportunkba tartozó személyeket. Az oktatási rendszert fel kell készíteni a migráns gyermekek és felnőttek befogadására és minőségi oktatására. Lehetővé kell tenni, hogy a hazánkba költözött külföldiek kialakítsák napjaikban a szükséges egyensúlyt a minőségi és egészséges élethez. Szükség van továbbá a befogadó társadalom informálására és a gettós jellegű harmadik országbeli közösségek avval párhuzamosan történő fellazítására, a befogadási hajlandóság megnövelése által.